

**ВИДАВНИЧИЙ КООПЕРАТИВ «ІЗМАРАГД»:
ІДЕОЛОГІЧНІ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ
УМОВИ ТВОРЕННЯ І ДІЯЛЬНОСТІ**

Марія Пірко

*PhD, науковий співробітник відділу наукової бібліографії
ЛННБ України ім. В. Стефаника*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6028-0153>

Богдан Якимович

*д-р іст. наук, професор кафедри бібліотекознавства та бібліографії
ЛНУ ім. І. Франка*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1597-1128>

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0315-2021-13\(29\)-12](https://doi.org/10.37222/2524-0315-2021-13(29)-12)

Розглянуто умови заснування кооперативних видавничих спілок зокрема «Ізмарагду» під управою Михайла Матчака, у контексті національної політики міжвоєнної Польщі, висвітлено ідеологічні засади цієї установи, основні напрями роботи. Зосереджено увагу на співпраці кооперативу з іншими видавничими осередками Галичини в 20–30-х роках ХХ ст. На основі друкованої продукції видавництва проаналізовано тематичний репертуар, її орієнтованість на читацькі інтереси та шляхи книгорозповсюдження. Зроблено спробу з'ясувати вплив книжкових видань «Ізмарагду» на освітній та культурний розвиток, формування національної свідомості українців краю.

Ключові слова: *видавничий кооператив «Ізмарагд», Михайло Матчак, українська друкована продукція, книгорозповсюдження, національна свідомість.*

Після поразки національно-визвольних змагань 1917–1920 років українські землі знову були розділені між сусідніми державами. В умовах міжвоєнної політики Галичина й надалі залишалася культурним П'ємонтom українців. А державотворчу функцію на себе знову взяла література, яка допомагала знаходити шляхи протистояння кризі людського і національного духу [7, с. 4].

© Пірко М., 2021

© Якимович Б., 2021

Суспільно-політичні чинники, правова база, розбудова внутрішнього життя галицьких українців, ідеологічне протистояння українських політичних і громадських сил, які прагнули реалізувати державотворчу мету різними методами, безумовно, вплинули на видавничу справу 20–30-х років ХХ ст. Організаторами і безпосередніми учасниками книговидання тоді були громадські організації та видавництва. Їхній національний характер зумовлювався відсутністю української державності й антиукраїнською політикою Другої Речі Посполитої. Діяльність ґрунтувалася на обстоюванні прав українців на вільний розвиток рідної мови, культури, традицій, самобутності, самосвідомості. Чільну роль відіграли галицькі старшини легіону Українських січових стрільців, які невтомно боролися за українську національну ідею. Всупереч цензурі, несправедливій та некомпетентній політиці державних урядовців, книговидання в регіоні розвивалося винятково на громадських засадах: ініціативі українських інтелектуалів, фінансовій допомозі щедрих меценатів, українців-емігрантів, кооперації видавничих інституцій та галицьких селян.

У 1920-х роках у Львові з'явилася низка приватних і кооперативних видавництв, зокрема «Ізмарад» під управою хорунжого УСС, ідеолога українського визвольного руху, посла від Української соціалістично-радикальної партії до польського сойму Михайла Матчака. Донині в українській історіографії немає окремого дослідження про видавничу активність політичного і громадсько-культурного діяча. Короткі відомості про видавництво «Ізмарад» та його очільника знаходимо у студіях Ірини Котлобулатової [17], Софії Когут [15], Галини Карпінчук [11], Галини Сварник і Христини Процюк [35], Богдана Якимовича [43].

Мета статті — висвітлити ідеологічні засади створення М. Матчаком видавничого кооперативу і книгарні «Ізмарад», ролі установи як культурного та національного осередку українців у міжвоєнний період.

Головним джерелом роботи стали міжвоєнні пресові видання, часописи, журнали, спогади тогочасних діячів та книжкова продукція видавництва «Ізмарад». Цінною для наукової статті є епістолярна спадщина М. Матчака, яка об'єднує листи до своїх військових побратимів, колег по літературно-видавничій справі, громадських

діячів, зокрема Івана Калиновича, Євгена-Юлія Пеленського, Михайла Рудницького, Олени Степанів. Окрім інформативності, справедливо зауважили Г. Сварник і Х. Процюк, листи талановитого журналіста написані «львівською» говіркою, якої вже майже немає, вони містять чимало згадок про високоосвічених українців, видатних у своєму часі і несправедливо забутих сьогодні [35, с. 30]. Немає самостійного комплексу документів про видавництво серед архівних матеріалів, за винятком розпорошених документів у фондах Державного архіву Львівської області, Центрального державного історичного архіву України у м. Львові, відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника.

У міжвоєнний період у Галичині великого поступу досягнула українська кооперація, в основі якої лежала національна кооперативна ідеологія, сформована наприкінці XIX – початку XX ст. Вона відіграла неабияку роль у зміцненні економічних позицій та консолідації видавництв, а в політиці її можна розглядати як форму національного руху українців. Сприяла розгортанню акціонерних спілок політика уряду Польської Республіки, який 29 жовтня 1920 р. ухвалив досить ліберальний закон про кооперації, що давав змогу створювати національні організації, гарантував дотримання основних демократичних принципів кооперативного руху: нескладний спосіб заснування і реєстрації кооперативів, добровільне і відкрите членство, навіть для неписьменних*, обмежені відсотки від капіталів, самостійність, виборність керівних органів, співробітництво між кооперативами [44].

Нова законодавча база створила вигідні умови для розвитку видавничої кооперації, головна мета якої — залучити якнайбільше української інтелігенції, забезпечених промисловців, селян до культурно-просвітнього розвитку галичан на засадах «взаємности, самопомочі, солідаризму й політичної нейтральности» [41]. У спільній формі господарювання українські діячі вбачали єдиний шлях відроджувати всі ділянки національного життя, постійно наголошували, що сила організацій — в їхній масовості, закликали відновлювати старі й засновувати нові видавничі спілки. А сільські

* Стаття 18 кооперативного закону передбачала участь неписьменних осіб в організації, що давало змогу залучати малограмотних селян до кооперативної праці.

кооперативи, які тоді вважали «найрухливішим центром села», повинні старатися попри товари першої потреби, продавати також книжки, календарі й часописи, щоб зробити друковану продукцію ближчою до населення [16, с. 101].

На думку польської дослідниці Еви Вуйцік, саме кооперативні організації та уділові спілки із великим статутним та оборотним капіталом відігравали домінуючу роль в українському видавничому русі у міжвоєнній Галичині [45, с. 85]. Справді, відомі громадські діячі, що уособлювали провід кооперативних фірм, мали більше можливостей організаційно змінювати їх, модифікувати стратегії та ефективніше використовувати переваги кооперативної співпраці (недорогі друкарські послуги, безкоштовний обмін пресовими органами та змога реалізувати видання у книгарнях товариств, що увійшли до складу спілки).

Про кооперативне видавництво «Ізмарагд» сьогодні відомо дуже мало. Згідно з авторитетним виданням «Енциклопедія Українознавства», ««Ізмарагд» — в[идавницт]во і випозичальня книжок М. Матчака у Львові (1923–1939), видало повні зб[ірки] творів М. Черемшини (3 т.) і В. Стефаника, мист[ецький] зб[ірни]к “Екслібрис”, антологію сучасної укр[аїнської] поезії; крім того [Ізмарагд] видало твори молодих письменників, клясиків для шкільної молоді та ін.» [6].

У багатьох джерелах вказано, що видавництво і книгарня «Ізмарагд» розпочали діяти у 1923 р. Вперше інформація в пресі про видавництво з’явилася у травні 1927 р. — газета «Діло» повідомляла про створення «нової української культурної станиці» [24]. Фірму «Видавнича книгарня і випозичальня “Ізмарагд”, кооператива з відповідальністю уділами у Львові» Львівський окружний суд зареєстрував 15 грудня 1926 р. До Наглядової ради кооперативу увійшли: громадсько-політичний діяч, просвітянин і публіцист, перший командант легіону Українських січових стрільців і чи не головний учасник прийняття присяги у Стрию 3-го вересня 1914 р. Михайло Галуцинський [42] (голова), журналіст, публіцист, просвітянин і перекладач Федір Федорців (секретар) та заслужений директор Краєвого Союзу Кредитового і Союзного Базару у Львові Іван Іжицький. До дирекції входили: Михайло Матчак, Петро Постолюк, Іванна Пеленська.

Ймовірно, від 1923 р. установа діяла як випозичальня, але без фінансової підтримки, відповідних умов для читачів не була популярною. Сам М. Матчак багато часу приділяв справам «Червоної Калини»: від 1921 р. був членом управи видавничого кооперативу, який заснували військові старшини УСС: О. Навроцький, М. Галущинський, С. Шухевич, П. Постоліук, Л. Лепкий, І. Тиктор та ін. Видавничий план «Червоної Калини» — доволі оригінальний і в національному дусі — збирати й видавати матеріали (документи, спогади), історичні твори про українські визвольні змагання. За назву кооперативу взяли народний символ, що має глибокі історичні корені, а в роки визвольних змагань здобув популярність серед стрільцтва [43, с. 57].

Досвід у видавничій справі М. Матчак отримав ще задовго до заснування «Червоної Калини». У 1914 р. він увійшов як доброволець до легіону УСС, був активним учасником боїв за українські Карпати. Упродовж 1915–1916 років — член управи Пресового фонду УСС, який фінансував видання стрілецького часопису «Шляхи» (1915–1918, 44 номери).

Упродовж 1916–1917 років М. Матчак, перебуваючи у військовому полоні в містечку Дубовка неподалік Царицина (тепер — місто Волгоград, Росія), завідував великою бібліотекою, яку за власні кошти укомплектували старшини легіону УСС. У ній були книжки, надіслані з Києва, Москви, Полтави, усі річніки журналу «Украинская Жизнь», який у Москві видавав С. Петлюра, а також газети. Влітку 1917 р. вона нараховувала кілька сотень томів [31, с. 19–20].

Паралельно з роботою у видавничому кооперативі «Червона Калина» М. Матчак навчався на правничому факультеті Українського таємного університету, який діяв у Львові від 1921 р. за підтримки Наукового товариства імені Шевченка. Належав до так званої Кураторії українських високих шкіл у Львові [33, арк. 22] (1923–1925), яка дбала про матеріальне забезпечення нелегальної установи, працевлаштування випускників та допомагала з політичною підтримкою ідеї Українського університету. У роки навчання М. Матчак, як організатор і слухач, познайомився ближче з літературними й науковими діячами, видавцями, редакторами та впливовими громадськими особами. Але неоднорідність політичного табору

і відсутність єдиної концепції щодо розв'язання університетської проблеми паралізували всі заходи стосовно легалізації установи.

За дорученням проводу Української військової організації (УВО) разом з І. Тиктором упродовж 1924–1926 років редагував «Новий Час» — позапартійну газету (від 1925 р.), що пропагувала українську національну ідею [33, арк. 22]. Розвивався як журналіст і публіцист: друкував нотатки у націоналістичному часописі «Заграда» (1923–1924), який активно поширював ідеї та погляди діячів УВО. Удосконалював свої вміння М. Матчак і в книжковій справі — закінчив книгарський курс у Липську (нині — Лейпциг, ФРН), і в торговельній — річний промисловий курс «Просвіти» у Львові [33, арк. 22].

Набутий видавничий, редакторський та авторський досвід М. Матчак втілював у видавництві «Ізмарад». Про створення і перші роки діяльності кооперативу відомо: «Маючи на меті оживити український видавничий рух та дати українській читаючій публіці українську книжку, а одночасно відновити звязок з культурою сходу і заходу, щоби вирвати нас з культурного гетта, ще перед кількома літами гурток львівських громадян — заходами проф. М. Галущинського — покликав до життя українську випозичальню, першу того покрою українську установу на західно-українських землях. Кілька літ українська випозичальня, з невеличких початків, розрослася в досить поважну установу. Однак недостача грошевих засобів і недостача відповідного льокало стали на перепоні розвитку тієї установи. Українська випозичальня кілька літ містилася “кутом” в одній з українських установ. Також форма приватної спілки обмежувала розвиткові спроможности тієї випозичальні» [24]. Уривок із нотатки підтверджує інформацію про нерентабельність приватної фірми «Ізмарад» на початку її заснування, підкреслює можливості кооперативних організацій та роль друкованого слова у культурно-просвітньому й національному вихованні громадян.

Головне завдання кооперативу «Ізмарад» — створити українську випозичальню книжок у Львові, заснувати «свої філії по всіх важніших осередках західно-української національної території», «подавати українській громаді відповідну літературу, в першу чергу перекладну, високої літературної вартости» [24]. Автор названої вище нотатки про появу видавництва в газеті «Діло» стверджував,

що потреба такої фірми є нагальною: війна знищила більшість і так нечисленних та невеликих українських бібліотек; польський уряд у Галичині перешкоджав будь-яким зв'язкам із провідними культурними, науковими та видавничими осередками в Києві, Харкові, українськими установами за кордоном; новий промисловий закон (Розпорядження президента Другої Речі Посполитої «Про промисловий закон» від 7 червня 1927 р.) скасує концесії для видавничої і книгарської діяльності, що зумовить появу низки польських та єврейських книгарень на території краю, а це ще більше звужить рамки «тісного культурного гетто», в якому опинилися українці. Тоді у Львові діяли чотири українські книгозбірні: книгарня «Рідної Школи», бібліотека товариства «Просвіта», книгарня і бібліотека НТШ та книгарня Антона Хойнацького на вул. Театральній, 22 (від 1928 р. — «Українська книгарня і антикварня» Ізидора Громницького). Друковані українські видання, зокрема шкільну й навчальну літературу, розповсюджував книгар єврейського походження Арнольд Бардах. Тому націоналістичний провід радо вітав новий культурний задум.

Залучення нових членів до кооперативу допомагало розв'язувати матеріальні проблеми. Для цього відомим громадсько-культурним діячам надсилали проспект видавництва і заохочували приєднатися, безумовно, фінансово, а прізвища відомих діячів — членів Наглядової ради, дирекції, ще більше мотивували галичан. Початковий внесок становив 30 золотих, а один уділ коштував 100 золотих, який можна виплачувати частинами, не менше 10 золотих щомісячно. Таких листів-запрошень розіслали понад 300 примірників [24]. Але спочатку відгукнулося не багато ентузіастів. З іншого боку, досить високий грошовий ценз для вступу до кооперативу «Ізмарагд» обмежував доступ сільської інтелігенції та освітян провінційних міст до спільної праці.

У квітні 1926 р. «Ізмарагд» стає одним із співзасновників професійної організації «Союз українських накладень і книгарень» (було 13 членів-засновників, зокрема книгарня НТШ, видавництво «Русалка», «Рідна Школа» і книгарня Ставропігійського інституту в оренді товариства, видавнича спілка «Червона Калина» та інші [38, арк. 24–24 зв.]). Метою організації, згідно зі статутом, були «оборона престижу» українського видавничого руху, поширення друкованого слова, захист авторських прав та професійних

інтересів українських видавництв і книгарень тощо [38, арк. 20]. Головою обрали М. Таранька, заступником — І. Громницького, секретарем — М. Матчака [38, арк. 10].

Очевидно, професійна організація постала на основі «Союзу українських книгарень і накладень», але вже під дещо зміненою назвою, який було створено 25 березня 1923 р. на зборах українських накладень і книгарень, організованих товариством «Просвіта» у Львові. Під час зустрічі обрали склад тимчасової управи, яка зобов'язувалася підготувати статут (до статутної комісії увійшли І. Калинович та І. Чепига), «правильник книгарського руху», врегулювати ціни на книжки, прийняти книжковий множник і, найважливіше, зайнятися легалізацією Союзу згідно з правовими нормами Польської держави [23, с. 9]. Публікування комунікатів і звідомлень нової організації взяв на себе часопис «Книжка» як офіційний орган Союзу. На жаль, створення професійного товариства не поліпшило ситуації — ціни на друкарські послуги і книжкові видання продовжували зростати, а в 1924 р. І. Чепига припинив видавництво «Книжки». Дослідниця українського видавничого руху І. Жеваженко вважає, що разом із часописом своє існування припинив і сам Союз, оскільки жодної інформації про його діяльність упродовж 1924–1925 років ні в тогочасній пресі, ні в сучасних дослідженнях не знаходимо [3, с. 26].

У 1927 р. «Союз українських накладень і книгарень» розпочав видавати часопис «Книжник» за редакцією М. Матчака (наклад 400 примірників). Планували реєструвати всю українську непериодичну літературу, що виходила на західноукраїнських землях та в еміграції, публікувати статті про видавничу і книжкову справу. На жаль, організація видала лише один номер журналу. На чергових зборах у 1929 р. управа Союзу визначила новий розмір членських внесків, ухвалила шукати нові шляхи обміну та вільного продажу галицьких книжкових видань з установами радянської України [39]. До кінця міжвоєнного періоду М. Матчак залишався очільником професійної організації, про що свідчать протоколи загальних зборів.

Не вдалося Союзу відкрити і власну книгарню. Ймовірно, цю роль виконували «Українська книгарня і антикварня» І. Громницького чи книгарня «Рідної Школи». Кооперативна основа організації забезпечувала її членам недорогі друкарські послуги та можливість

реалізувати видання у книгарнях товариств, що увійшли до складу спілки. Хоч у листі до І. Калиновича, ще до реєстрації Союзу накладень, М. Матчак писав, що за дорученням Ревізійного союзу українських кооператив централія кооперативних спілок візьметься за організацію у Львові Центральної комісійної книгарні. Вона займатиметься кооперативними книгарнями у всіх повітових містах, забезпечуватиме галицькими, еміграційними та, якщо вдасться, з радянської України друкованими виданнями усі точки продажу. Щоб розповсюдження книжок було ефективним, просив І. Калиновича як фахівця упорядкувати повний каталог галицьких видань [20]. Надалі організувати цю справу мав би «Союз українських накладень і книгарень», але реалізувати задум не вдалося.

За сприяння дирекції Земельного банку гіпотечного, особливо Леся Кульчицького, у травні 1927 р. «Ізмарагд» отримав приміщення у будинку банку на вул. Словацького, 14. Туди перемістили випозичальню, яка нараховувала понад 6 000 книжок [24]. Наприкінці 1928 р. видавництво отримало нову локацію на вул. Костюшка, 5, у якій діяло до 1939 р. [32].

Випозичальня книжок «Ізмарагд» працювала щодня, крім неділі, від 9.00 до 19.00 год [12, с. 157]. Місячний абонемент коштував 0,50 золотих, за випозичену одну книжку доплачували ще 2,50 золотих, дві книжки — 4 золотих. Передбачалося й щоденне відвідування книгарні за 20 грошів. Тоді дозволяли брати лише одну книжку на день, а читач не платив застави — 5 золотих за примірник. Адміністрація установи наголошувала, щоб з випозиченими книжками поводитися обережно: «не смарувати книжок, не писати та не підкреслювати в книжках» [13, с. 2]. Випозичені на абонемент книжки читачі могли тримати не більше 10 днів. Хто затримував книжки, вносив додаткову оплату — 10 грошів. Поштові послуги оплачував адресат — 20 грошів, а також повну ціну загубленої книжки.

У 1930 р. каталог українських видань випозичальні «Ізмарагд» містив 1 189 позицій, натомість польський — 2 508 позицій. У примірнику каталогу, який зберігається у фондах Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, біля назв творів націоналістичного характеру є помітки олівцем. Наприклад, «Історія українського письменства» С. Єфремова, «Українська ідеологія революційної доби» О. Бурнатовича, «Національне виховання»

Б. Клима, «Історія козаччини» І. Крип'якевича, «Підстави нашої політики» і «Націоналізм» Д. Донцова, «Історія політичної думки галицьких українців в 1848–1918 рр.» й «Історія визвольних змагань галицької України» К. Левицького та багато інших [13].

Книжковий фонд книгарні репрезентували видання різних жанрів і з різною тематикою українською, польською, німецькою, російською, французькою та англійською мовами. Переважали суспільно-політичні твори, про кооперативну організацію, чимало було історичної літератури, зокрема белетристики А. Чайковського, В. Будзиновського, А. Кашенка, українських перекладів американських, європейських та російських авторів (А. Пушкін «Драматичні твори», Л. Толстой «На кожний день», «Відродження»), а також дитячих видань. У фонді сусідили на полицях книжки українських видавництв у Галичині, радянській Україні та за кордоном: «Українська Преса» І. Тиктора, «Червона Калина», «Просвіта» і видавничий фонд «Учіться, брати мої», «Світ Дитини» М. Таранька, «Українська книгарня і антикварня» І. Громницького, «Гориквіт» (Стрий), «ОКА» (Коломия), Державне видавництво України (Харків), «Українське Слово» (Берлін), «Український Прапор» (Відень), «Видавництво Донцових» (Відень) тощо.

Випозичальня «Ізмарagd» задовольняла читацькі інтереси не лише українців, а й поляків (каталог складався з двох частин — української та польської з різними титульними аркушами). З іншого боку, польська література неоднозначно впливала на формування інтелектуального світогляду львів'ян. Ознайомлення українців із нею розпочиналося ще в гімназійні роки. Згідно з навчальною програмою школярі вивчали твори Г. Сенкевича «Вогнем і мечем», «Потоп», «Пан Володийовський», які подавали «чужу» концепцію історичного розвитку українського народу. Як наслідок її примусового читання зростали впливи УВО та згодом ОУН серед молоді. Водночас галичани читали багато книжок польською, як українською, через престижність польської мови й літератури в той час і багато перекладів кращих творів американських та європейських авторів [28, с. 302].

Як політичний і громадсько-культурний діяч М. Матчак «був милою, згідливою, толерантною, товариською людиною, — згадує Іван Кедрин-Рудницький, — який клав більший натиск на практичну

роботу і співжиття з людьми різних поглядів, як на партійно-ідеологічне доктринерство» [14, с. 204], ніколи не змушував своїх колег і друзів відчувати, що він з іншої партії, а його українська випозичальня та видавництво стали «своєрідним товариським клубом тих, що любили книжку» [14, с. 204]. Попри глибоку політичну і громадську ангажованість провадив видавництво зі всіх поглядів незалежне — ні від політичних структур, ні від ідеологічних напрямів [15, с. 269]. Провідним мотивом його видавничої діяльності, як і решти українських діячів та видавців, було зберігати й утверджувати національну ідентичність, боротися за суверенну українську державу, популяризувати серед галичан друковане слово рідною мовою та культурно розвивати населення краю.

За міжвоєнний період накладом кооперативного видавництва «Ізмарагд» вийшло друком 40 назв (в середньому від 1 000 до 3 000 примірників). Перші друковані видання — переклади з російської: Всеволод Іванов «Поворот Будди» (переклад Ф. Федорцева), Михайло Арцибашев «Дикі», Борис Пільняк «Смерть командарма: Повість непогашеного місяця», опублікована в російському журналі «Новый Мир». За декілька днів більшовицька цензура конфіскувала це видання і заборонила поширювати твір Б. Пільняка [5], в якому автор під вигаданими іменами відтворив одну з версій смерті радянського військовика і політичного діяча Михайла Фрунзе під час медичної операції, яку організував Йосип Сталін. Українською повість переклав І. Кедрин-Рудницький, а також збірку оповідань популярного німецького письменника Ганса Гайнца Еверса зі вступним словом про автора, яку передав до друку у видавництво М. Матчака [14, с. 205]. Але остання книжка не зафіксована в переліку видань «Ізмарагду». Відомо, що збірка «Біснуваті» побачила світ 1927 р. у видавництві «Гориквіт» у Стрию. У Галичині згадані твори видавали вперше, і, на жаль, книжки про недоліки національної політики більшовиків не знайшли тут своїх читачів — адміністрація видавництва рекламувала їх за зниженою ціною до 1936 р. Далі кооператив «Ізмарагд» видав переклади Василя Бобинського німецькомовних оповідань «Лист незнайомої» та «Амок» письменника, критика і белетриста Штефана Цвайга.

У видавництві вийшли друком белетристичні, з французькою легкістю та іронією, книжки літературного критика, письменника-ліберала, відомого оригінала і скептика М. Рудницького: «Нагоди

й пригоди», «Очі та уста». Як зауважив Василь Панейко, перша збірка оповідань засвідчила неабиякий талант М. Рудницького як письменника-портретиста [12, с. 155]. Тоді як «Очі та уста» — «чепурно видана» кишенькового формату книжка (збірка поезій у прозі) — по-новому відкриває літературну майстерність автора, його внутрішній світ без видимої іронічної усмішки [18].

Кооператив «Ізмарagd» видав збірку творів Михайла Мочульського «Опалева мряка», яку впорядкував і допоміг видати його друг М. Рудницький. Як критик, він звернув увагу автора на сюжет книжки — деякі події рекомендував інтригувати, доповнити уявою, щоб не виглядало надто сухо, немов би обірвані в найцікавішій місці; підкреслив вдале поєднання теми смерті з гумористичними моментами. М. Рудницький прирівнював роботу М. Мочульського до власної збірки «Очі та уста» і рекомендував йому не розраховувати на багато проданих примірників, бо це «новели для вибраних» (для світської інтелігенції), а з них більшість не купує таких книжок [29].

М. Мочульський підготував також студію про Івана Франка [30], що помітно вирізнялася серед тогочасних літературних життєписів письменників: книжка насичена цікавими фактами про життя українського генія, орієнтована на читачів різного віку й різних уподобань, які цікавляться життям і творчістю Каменяра. Видання М. Мочульського рекомендував прочитати М. Рудницький, наголосивши, що автор «приближає нас до письменника відкриваючи нам його звички, буденні думки та слабощі на те, щоб показати сам механізм його творчості... не крізь мікроскоп теорій» [27]. На його думку, це була прикметна особливість книжки, що М. Мочульський не обтяжує читачів власними теоретичними міркуваннями про життя і творчість І. Франка.

Славу авторові та рекламу видавництву «Ізмарagd» принесла книжка Юрія Косача «Черлень» — збірці поезій з присвятою Миколі Хвильовому надали друге місце в літературному конкурсі за 1934 р., який організувало Товариство письменників і журналістів імені І. Франка. Хоча критики і писали, що деякі композиційні елементи поезій неприпустимі з боку католицької моралі (автор позитивно відгукується про чарівництво, смерть), використання маловживаних слів і «сміливі новотвори» окреслювали

читацьку аудиторію хіба що як філологів, а сам Ю. Косач із вродженим літературним хистом і доброю гуманітарною освітою перебуває у пошуках власного стилю. Проте галицька публіка високо оцінила ідеали молодого талановитого поета — більше загальнолюдські як націоналістичні, який і творить, «і жиє не на час, а на вічність» [40].

Ще одну нагороду в літературному конкурсі Товариства письменників і журналістів імені І. Франка за 1935 р. отримала Ірина Вільде за повість «Метелики на шпильках», яку вперше окремою книгою видав кооператив «Ізмарагд». Літературна нагорода розв'язала дискусію на сторінках галицької періодики за те, що журі (Костянтина Малицька, Володимир Радзикович, Михайло Рудницький, Василь Сімович) віддало перевагу повісті молоді авторки над творами Олега Ольжича, Наталени Королевої, Катрі Гриневичевої та Уласа Самчука саме за відсутність націоналістичної (і релігійної) ангажованості [8]. Авторка не зрікається тих питань, а органічно поєднує їх у широкому спектрі проблематики загальнолюдської. Тоді як католицькі критики, зокрема Микола Гнатишак, відзначали негативний вплив цього твору на молодь та духовно незрілих читачів, яких виховували на християнських і національних засадах [25]. Дискусія щодо нагороди Ірини Вільде зумовила появу нової літературної премії від Українського католицького союзу за кращі твори, «що не матимуть проти християнських тенденцій» [10]. Виникнення таких конкурсів давало новий поштовх на літературній ниві, визначало перелік «достойних» творів для читачів та мотивувало видавців розповсюджувати технічно і художньо якісні видання.

У контексті політичних, соціально-економічних та культурних змін, що відбувалися в Галичині у 20–30-х роках ХХ ст., вагомим поступом зазнало й мистецьке життя українців, а провідну роль відіграла Асоціація Незалежних Українських Мистців (АНУМ; 1931–1939). Метою організації було консолідувати талановитих художників і Галичини, і Наддніпрянщини на національному ґрунті; інтегрувати їхню творчість у європейський культурний простір; зберегти зв'язок сучасного національного мистецтва з його глибинним історичним корінням та ознайомити українську громаду з новими мистецькими формами за допомогою художніх виставок і друкованих видань (каталоги, часописи, монографії).

У 1932 р. кооператив «Ізмарагд» видав «Екслібрис» — розкішний збірник АНУМ за редакцією художника-графіка Павла Ковжуна. Перший випуск збірника вийшов на бездеревному матовому картоні (для міжвоєнних книжок це було рідкістю) накладом 250 примірників, і «відкривав» його екслібрис П. Ковжуна для Товариства письменників і журналістів імені І. Франка, за який автор отримав нагороду на VII Міжнародній виставці книжкових знаків у Лос-Анджелесі (США) в 1931 р. У вступній замітці редактор наголосив, що слово «екслібрис» таке чуже, так мало вживане в Галичині, але за останнє десятиліття стало невіддільною частиною друківаних видань, репрезентує здобутки українського графічного мистецтва на міжнародній арені, творить міцний зв'язок між книгою та її власником [2, с. 5–6]. Збірник формують статті львівських митців (П. Ковжуна, М. Драгана, С. Гординського, І. Іванця, Я. Музики) та письменника М. Рудницького про історію розвитку книжкового знака, а також хроніка, рецензії на нові видання й нотатки про український екслібрис, обширна бібліографія (53 позиції) щодо цієї тематики, а також анотації про збірник французькою, англійською та німецькою. У виданні зібрали понад 80 екслібрисів українських графіків (більше 20 авторів) — мініатюрних графічних зображень із текстом, що засвідчували належність друків певній особі або бібліотеці, товариству. Це був один з основних, часто єдиний інформативний матеріал для вивчення історії та складу приватних чи громадських бібліотек, який давав змогу дослідити еволюцію книжкових зібрань, зберігав відомості про соціальний і професійний статус власника, його захоплення, естетичні уподобання.

У видавництві «Ізмарагд» упродовж 1932–1936 років з перервами (1932–1933, 1935–1936) виходив друком ілюстрований журнал «Мистецтво» — друкований орган АНУМ. Мистецьке видання, як і подібні «Нова Хата» (1925–1939) — журнал домашньої культури, «Літопис Національного музею» (1934–1938) та інші, мало сприяти творчим пошукам та інтеграції здобутків українських митців у західноєвропейську культуру, розвивати мистецько-критичну думку в Галичині. На сторінках журналу публікували статті з теорії мистецтва, його напрямів (малярства, графіки, різьби, прикладного мистецтва, реставрації, музейництва), нотатки про

відомих митців, подавали огляди, оцінки та рецензії усіх мистецьких видань, хроніку мистецьких подій, виставок чи конкурсів, що відбулися і на українських землях, і за кордоном. Дописувачами журналу були не лише художники, графіки, а й історики, мовознавці (І. Свенціцький), літератори (М. Рудницький, О. Кульчицька, М. Голубець) чи громадські діячі (В. Залозецький). У замітці про мистецьку бібліографію за 1929–1931 роки Володимир Січинський зауважив, що українські видавництва (київські, харківські, львівські та за кордоном) майже не розповсюджують книжок про мистецтво. Переважно їх видавали за власний кошт музеїв, громадські інституції чи приватні особи невеликим накладом, тому й розходилися вони досить швидко поміж населенням, зокрема інтелігенцією [36, с. 66]. Тому члени АНУМ намагалися заповнити порожню нішу в українському видавничому русі та виховати в галичан любов і повагу до національного мистецтва і його творців.

Крім того, у світовій видавничій практиці, і в Галичині зокрема, набували популярності бібліофільські видання, які відповідали тогочасним вимогам до книги: актуальність, практичність, акцент матеріалу і техніки виконання, доступна і логічна форма, непереобтяжена зайвими прикрасами. Ці критерії стали базовими для конкурсу-анкети на найгарніші українські видання за 1928–1933 роки, організованого Українським товариством прихильників книги в Празі навесні 1934 р. До складу журі увійшли літератори й художники-графіки: Павло Богацький, Петро Зленко, Микола Бутувич, Роберт Лісовський, Володимир Січинський. Після голосування відзначили 30 українських бібліофільських книжок, виданих у Галичині, радянській Україні та в еміграції, серед яких мистецький збірник АНУМ «Екслібрис» та журнал «Мистецтво» [37].

У 1936 р. М. Матчак звернувся до бібліографа, літературознавця Є.-Ю. Пеленського з пропозицією упорядкувати повне видання творів Марка Черемшини. У листі видавець обумовив умови редакторської праці: зміст видання, терміни подачі рукопису, коректу й оплати праці [19]. До тритомника увійшли всі відомі тоді художні твори Марка Черемшини та їхні уривки, статті, рецензії, промови, біографічні матеріали й листи письменника. Є.-Ю. Пеленський дбайливо упорядкував літературну спадщину Марка Черемшини: повернув первісні авторські назви деяких новел («Село

потерпає» замість «Село вигибає») і подав їх за хронологією і жанрами (поетичні, прозові твори, посмертні видання і переклади), бо як редактор і читач вважав, що «ці новелі разом представляють, неначе повість, жахіття гуцульського села під час світової війни» [11, с. 80]. У новелах автор широко використовував живу народну мову Гуцульщини і Покуття, що надавала їм особливого місцевого колориту. Повне зібрання творів Марка Черемшини — фахове видання, підготоване вперше за автографами письменника та першодруками його творів, тоді найповніше репрезентувало його літературну спадщину і містило наукові коментарі.

У видавничому репертуарі «Ізмарагду» немає популярної в міжвоєнне двадцятиліття історичної белетристики, зате вийшло багато збірок української поезії, що надавала національного характеру культурі, однак широка аудиторія зазвичай не мала ні часу, ні охоти читати. «Навіть еліта, що любить знати нові прізвища нелегко заглядає до збірки з поезіями», — зауважив М. Рудницький на шпальтах преси [26].

У кооперативі вийшла друком «Антологія сучасної української поезії», упорядником якої був Є.-Ю. Пеленський. Видання містить характеристику творчості 26 українських поетів, які проявили свій талант у повоєнний період, так зване покоління 1920-х років, за основними стильовими течіями: символізм, футуризм, неокласицизм, неоромантизм, у ньому окреслено їхню генезу та особливості. До антології Є.-Ю. Пеленський долучив і поетів-галичан і зосередив увагу на поетах із Наддніпрянщини, що свідчить не лише про бажання упорядника сприймати західноукраїнську гілку українського письменства як органічну частину єдиного процесу розвитку національної літератури. Він хотів ознайомити галицьких читачів із творчою спадщиною українізації, або літературного відродження в радянській Україні 1920-х років, що дало сильний поштовх активізації літературного життя на Західній Україні [7, с. 142]. У рецензії на видання «Антології» Петро Ісаїв, головний редактор літературно-наукового журналу «Дзвони», підкреслив актуальність такого видання і його необхідність для українських середніх шкіл, у яких історію української літератури доводили переважно до І. Франка, М. Коцюбинського та Лесі Українки. А щоб ознайомити молодь із найновішою літературною творчістю, в Галичині

бракувало відповідних книжок із вибраною поезією «найчільніших» українських авторів [34].

Очевидно, упорядник готував новий том антології — українські поети 1930-х років (Т. Масенко, Б. Кравців, Н. Забіла, Олег Ольжич, Б. І. Антонич, С. Гординський та інші), бо у передмові до видання зазначив: «Огляд творчости цих поетів буде поданий у вступі до вибору їх творів, що вийде окремо» [1, с. 15], але у Львові книжка так і не вийшла друком.

У видавництві «Ізмарагд» з'явилися збірки поезій С. Гординського «Барви і лінії» (книга отримала літературну нагороду Товариства письменників і журналістів імені І. Франка за 1934 р. і водночас негативний відгук у журналі «Дзвони» за «неповагу до християнської моралі» і відсутню державницьку ідею [21]), «Світанки і сутінки» Д. Николишина, а також посмертні видання Б. І. Антонича «Зелена євангелія», «Ротації», які впорядкували на основі рукописів його дружина О. Олійник, М. Ласовська, В. Ласовський, Є.-Ю. Пеленський [9, с. 133].

На відміну від низки галицьких видавництв, які формували книжкові серії за тематичними, жанровими чи віковими критеріями для зручності й виховання естетичних смаків читацької аудиторії, «Ізмарагд» видав лише одну серію «Літературна Бібліотека» (12 чисел) з метою «постачити школі та ширшій громаді деякі кращі твори нашого і чужого письменства» [22]. До неї увійшли і переклади з англійської, французької, грецької мов, і художні твори українських талановитих авторів, і студії про корифеїв національної літератури. Кожний випуск супроводжувала передмова про автора і пояснення до твору від авторитетних літературознавців та перекладачів.

Серія «Літературна Бібліотека» подавала галицьким читачам історію розвитку національної літератури: від нового українського письменства (І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, П. Куліша) до новітніх письменників ХХ ст. (Марка Черемшини, І. Франка). Студії М. Зерова (передруки з його праці «Нове українське письменство» [Київ, 1925]) ознайомлювали з першими творами нової української літератури (в жанрі травестії, драматичними і гумористичними), які з'являлися під впливом історико-соціальних обставин і, на його думку, вже тоді орієнтувалися на запити читацької

авдиторії [4, с. 133–134]. Паралельно в серії друкували переклади європейських авторів, творчість яких репрезентувала основні напрями і течії у світовій літературі. Наприклад, переклад М. Рильського п'єси «Сід» французького драматурга П. Корнеля, одного з творців класицизму у французькій літературі, чи Д. Загула поеми «Мазепа» Дж. Г. Байрона — представника романтичної течії в Європі. Далі в книжковій серії знову видали «Вибрані твори» Марка Черемшини, представника українського модернізму, психологічні новели якого відображають процес формування національної ідентичності гуцулів під впливом суспільних змін.

До серії «Літературна Бібліотека» входили невеликі за обсягом книжки за помірну ціну (від 0,60 до 1,50 золотих); вона орієнтована на широке коло читачів різного віку, вдало доповнювала шкільні підручники з історії української літератури чи хрестоматії. З іншого боку, окремі видання серії, зокрема передруки праці М. Зерова, були не лише маловідомі в Галичині, але вже стали майже бібліографічною рідкістю [22], тоді як переклади творів з'являлися друком уперше.

Книжковий репертуар «Ізмарагду» цілком відповідав задекларованому видавничому плану — видання фахових перекладів та оригінальних українських творів, які допомагали відновити культурні зв'язки українців Сходу і Заходу та впливали на формування національного світогляду в період бездержавності. Адміністрація видавництва дбайливо ставилася до кожного друкованого примірника, піклувалася про оформлення й рекламу, пильнувала, щоб їхні книжки виходили вчасно, чим здобули пошану серед своїх читачів. Художньо-технічним оформленням займалася плеяда талановитих українських майстрів: А. Коверко, П. Ковжун, С. Гординський, В. Ласовський, М. Левицький, Р. Лісовський. Їхні роботи відображали стилі й життєві характери митців, вони були прості для візуального сприйняття (здебільшого три кольори), але глибокі за змістом, вдало передавали основну ідею книжки, викликали гострі емоції та зацікавленість читача ще до не прочитаного тексту.

Водночас у багатьох виданнях бракує тих важливих елементів книги, які впливають на її пізнавальну й виховну функції, — передмови або анотації твору, життєпису автора чи характеристики його літературного доробку. Це особливо актуально для

молодих авторів, творчість яких критично оцінювали в літературних колах, наприклад для збірок поезій Б. І. Антонича, С. Гординського, М. Рудницького.

Отже, видавничі проекти «Ізмарагду» мали на меті оживити книжковий ринок, дати українському читачеві недорогу та якісну національну літературу, відтворити динамічну панораму літературного процесу XIX і XX ст. обабіч Збруча, простежити основні напрями і течії та підкреслити внесок українських діячів у європейський культурний простір.

1. Антологія сучасної української поезії. I. Поети 1920-их років. Львів : Накладом «Рідної Школи» й «Ізмарагду», 1936. 128 с.
2. Екслібрис : збірник Асоціації Незалежних Українських Мистців. Львів : Ізмарагд, 1932. Вип. 1. 48 с.
3. Жеваженко І. Видавнича промоція на сторінках книгознавчої періодики Галичини 20–30-х років XX ст. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2019. Вип. 11 (27). С. 19–40.
4. Зеров М. Нове українське письменство : іст. нарис. Київ : Слово, 1924. Вип. I. 134 с.
5. Зошенко М. Останній пан: Юмористично-сатиричні нариси й оповідання. Львів : Ізмарагд, 1929. 126 с.
6. «Ізмарагд». *Енциклопедія Українознавства* : слов. частина / голов. ред. В. Кубійович. Перевид. в Україні. Львів : Молоде життя, 1994. Т. 3. С. 858.
7. Ільницький М. Критики і критерії. Літературно-критична думка в Західній Україні 20–30-х рр. XX ст. Львів : ВНТЛ, 1998. 148 с.
8. Ісаїв П. З приводу літературної нагороди за 1935 р. *Дзвони*. 1936. Чис. 1/2. С. 47–48.
9. Калинець І. Знане і незнане про Антонича: матеріали до біографії Богдана Ігоря Антонича. Львів : Друкарські куншти, 2011. 276 с.
10. Каратницький М., Добрянський М. Д. Нова українська літературна нагорода. *Дзвони*. 1936. Чис. 1/2. С. 77.
11. Карпінчук Г. Євген-Юлій Пеленський — редактор першого повного видання творів Марка Черемшини та дослідник його творчості. *Слово і Час*. 2010. № 12. С. 77–89.
12. Каталог видавництва «Ізмарагд». Вільде І. *Метелики на штильках*: [повість]. Львів : Ізмарагд. 1936. 158 с.
13. Каталог випозичальні «Ізмарагд». Львів, 1930. 80 с.

14. Кедрин І. Життя – події – люди: Спомини і коментарі. Нью-Йорк : Видавничка кооператива «Червона Калина», 1976. 724 с.
15. Когут С. Видавничі стратегії Михайла Рудницького міжвоєнного періоду: ідеї, проекти, перспективи. *Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2018. Вип. 31. С. 267–277.
16. Кооператива й народня освіта. *Книжка: неперіодичний вістник українського книжкового руху*. Станиславів : Бистриця. 1922. Чис. 8–10. С. 101–102.
17. Котлобулатова І. Книгарі та книгарні в минулому Львова. Львів : Аверс, 2005. 240 с.
18. Левинський С. Серед нових книжок. *Діло*. 1932. 2 січ. (чис. 2). С. 3.
19. Лист видавництва «Ізмарагд» до Є. Пеленського (Львів, 1936 р.) // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 232 : Євген-Юлій Пеленський. Спр. 119. 1 арк.
20. Листи М. Матчака до І. Калиновича (Львів, 1926 р.) // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 57 : Іван Калинович. Спр. 207. 3 арк.
21. Лишкевич С. [Мох Олександр]. На українському Парнасі: Оцінка нагороджених книжок: С. Гординського, Б. Кравціва, Ж. Процишин, Г. Журби і Ст. Левинського. *Дзвони*. 1934. Чис. 1/2. С. 43–46.
22. Літературна бібліотека для школи. *Діло*. 1938. 20 берез. (чис. 61). С. 9.
23. Ломницький І. Союз укр. книгарень і накладень. *Книжка*. Станиславів : Бистриця. 1923. Чис. 1–5. С. 9–10.
24. М. В. На культурному фронті (Нова укр. культурна станиця). *Діло*. 1927. 28 трав. (чис. 117). С. 3.
25. м. г. [Гнатишак Микола]. Дискусії й рецензії. *Дзвони*. 1936. Чис. 1/2. С. 74. Рец. на кн.: Вільде І. Метелики на шпильках. Львів : Ізмарагд, 1936. 152 с.
26. м. р. 3 нових видань. *Діло*. 1935. 18 січ. (чис. 13). С. 7.
27. м. р. Причинки до життя і творчості І. Франка. *Діло*. 1939. 5 лют. (чис. 26). С. 9.
28. Макар В. Пройдений шлях : Спомини. Торонто : Видання Вид. Спілки «Гомін України», 1983. Т. 1 : Від Бистриці до Бугу (1911–1929). 456 с.
29. Мочульський М. Вибране : твори / упоряд. Є. Баран та ін. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2019. С. 675. (Бібліотека Галицька ; вип. 8).
30. Мочульський М. Іван Франко: Студії та спогади. Львів : Ізмарагд, 1938. 212 с.
31. Науменко К. Царицинська доба Євгена Коновальця. *Український визвольний рух*. 2006. Вип. 8. С. 11–23.

32. Новинки: Випозичальня книжок «Ізмарагд». *Діло*. 1928. 22 груд. (чис. 284). С. 4.
33. Облікові таблиці на видавців журналів, газет і бюлетенів у Львові // ДАЛО. Ф. 1 : Львівське воєводське управління. Президіальний відділ і підвідділ громадської безпеки. Оп. 58. Спр. 425. 100 арк.
34. П. І. [Ісаїв Петро]. Рец. на кн.: Антологія сучасної української поезії. І. Поети 1920-их років / ред. і вступ. стаття Є. Ю. Пеленського. Львів : Накладом «Рідної Школи» й «Ізмарагду», 1936. 128 с. *Дзвони*. 1936. Чис. 6/7. С. 279.
35. Сварник Г., Процюк Х. Листи Михайла Матчака до Олени Степанів (1956–1958). *Український визвольний рух*. 2014. Вип. 19. С. 23–88.
36. Січинський В. Мистецька література за роки 1929–1931. *Мистецтво*. 1932. Вип. 2–3. С. 66–68.
37. Січинський В. Найгарніші українські видання (висліди конкурсу-анкети). *Діло*. 1934. 8 черв. (чис. 148). С. 5.
38. Справа реєстрації Союзу робітників укр. видавництв та книжкових магазинів у Львові // ДАЛО. Ф. 110 : Львівське міське староство. Оп. 1. Спр. 618. 26 арк.
39. Справа спостереження за Союзом українських переплетних майстерень і книжкових магазинів // ДАЛО. Ф. 110 : Львівське міське староство. Оп. 1. Спр. 1074. 1 арк.
40. Т. Р. Рец. на кн.: Косач Ю. Черлень : Поезії. Львів : Ізмарагд, 1935. 77 + 3 с. нenum. Друкарня М. Гехта. Тираж 1000 примірників. Обкладинка Святослава Гординського. *Дзвони*. 1935. Чис. 1. С. 53–57.
41. Українська кооперація і сучасні події. *Діло*. 1930. 1 жовт. (чис. 217). С. 1.
42. Якимович Б. До початків відродження українського війська: стрийська сторінка в історії Українських Січових Стрільців. *Україна та українці: Події далекі і близькі. Вибрані праці* / Львівський національний університет імені Івана Франка та ін. Львів, 2014. С. 429–437.
43. Якимович Б. Літописці нескореної нації: до 80-річчя діяльності видавництва «Червона Калина». *Україна та українці: Події далекі і близькі. Вибрані праці* / Львівський національний університет імені Івана Франка та ін. Львів, 2014. С. 57–61.
44. “Ustawa z dnia 29 października 1920 r. o spółdzielniach”. *Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1920. N 1. Poz. 733. S. 1951–1974.
45. Wójcik E. Środowisko księgarskie Lwowa w dwudziestoleciu międzywojennym. *Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku* / red.: H. Kosętko, G. Vrona, G. Nieć. Lwów, 2011. T. 10. S. 85–94.

References

1. *Antolohiia suchasnoi ukrainskoi poezii* [Anthology of the modern Ukrainian poetry]. I. Poety 1920-kh rokiv [I. Poets of the 1920's] (1936). Lviv : Nakladom "Ridnoi Shkoly" i "Izmarahdu". 128 p. [in Ukr.].
2. *Ekstlibris* : zbirnyk Asotsiiatsii Nezalezhykh Ukrainykykh Mystststiv (1932) [Ekstlibris : collected works of the Association of Independent Ukrainian Artists]. Lviv : Izmarahd, no. 1, 48 p. [in Ukr.].
3. Zhevazhenko, I. (2019). Vydavnycha promotsiia na storinkakh knyhoznavchoi periodyky Halychyny 20–30-kh rokiv XX st [Promotion on the pages of book science periodicals in Galicia of the 1920–1930-s]. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka* : zb. nauk. prats. Lviv, 11 (27), pp. 19–40. [in Ukr.].
4. Zerov, M. (1924). *Nove ukrainske pysmenstvo* : ist. narys [New Ukrainian writing : historical essay]. Kyiv : Slovo, 1, 134 p. [in Ukr.].
5. Zoshchenko, M. (1929). *Ostannii pan: yumorystychno-satyrychni narysy i opovidannia* [A last sir: humorous and satirical essays and tales]. Lviv : Izmarahd, 126 p. [in Ukr.].
6. Kubiiovych, V. (ed.) (1994). "Izmarahd". *Entsyklopediia Ukrainoznavstva* : slov. chastyna. Perevyd. v Ukraini. Lviv : Molode zhyttia, 3, p. 858. [in Ukr.].
7. Ilnytskyi, M. (1998). *Krytyky i kryterii. Literaturno-krytychna dumka v Zakhidnii Ukraini 20–30-kh rr. XX st.* [Critics and criterions. A literary and critical idea in Western Ukraine in the 20–30's of the XXth century]. Lviv : VNTL, 148 p. [in Ukr.].
8. Isaiv, P. (1936). Z pryvodu literaturnoi nahorody za 1935 r. [On the literary award]. *Dzvony*, 1/2, pp. 47–48. [in Ukr.].
9. Kalynets, I. (2011). *Znane i neznane pro Antonycha*: materiialy do biohrafii Bohdana Ihoria Antonycha [Known and unknown about Antonych: materials to the biography of Bohdan Igor Antonych]. Lviv : Drukarski kunshty, 276 p. [in Ukr.].
10. Karatnytskyi, M. & Dobrianskyi M. D. (1936). Nova ukrainska literaturna nahoroda [A new Ukrainian literary award]. *Dzvony*, 1/2, p. 77. [in Ukr.].
11. Karpinchuk, H. (2010). Yevhen-Yulii Pelenskyi — redaktor pershoho povnoho vydannia tvoriv Marka Cheremshyny ta doslidnyk joho tvorchosti [Yevhen-Yulii Pelenskyi — editor of the first complete edition of the works of Marko Cheremshyna]. *Slovo i Chas*, 12, pp. 77–89. [in Ukr.].
12. Katalog vydavnytstva «Izmarahd» (1936). Vilde, I. *Metelyky na shpylkakh*: [povist] [Butterflies on pins: [a tale]. Lviv : Izmarahd, pp. 153–156. [in Ukr.].
13. Katalog vypozychalni "Izmarahd" [Catalog of a book rental "Izmarahd"] (1930). Lviv, 80 p. [in Ukr.].

14. Kedryn, I. (1976). *Zhyttia – podii – liudy: spomyny i komentari* [Life – events – people: memories and comments]. Niu-York : Vydavnycha kooperatyva “Chervona Kalyna”, 724 p. [in Ukr.].
15. Kohut, S. (2018). Vydavnychi stratehii Mykhaila Rudnytskoho mizhvoiennoho periodu: idei, proekty, perspektyvy [Publishing strategies of Mykhailo Rudnytskyi in the interwar period: ideas, projects, prospects]. *Ukraina : kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Lviv, 31, pp. 267–277. [in Ukr.].
16. Kooperatyva i narodnia osvita [Kooperative and public education] (1922). *Knyzhka: neperiodychnyi vistnyk ukrainskoho knyzhkovoho rukhu*. Stanyslaviv : Bystrytsia, 8–10, pp. 101–102. [in Ukr.].
17. Kotlobulatova, I. (2005). *Knyhari ta knyharni v mynulomu Lvova* [A book-sellers and bookshops in the past of Lviv]. Lviv : Avers, 240 p. [in Ukr.].
18. Levynskyi, S. (1932, 2, January 2). Sered novykh knyzhok [Between the new books]. *Dilo*, p. 3. [in Ukr.].
19. Lyst vydavnytstva “Izmarahd” do Ye. Pelenskoho vid 1936, 12 bereznia [A letter from publisher “Izmarahd” to Ye. Pelenskyi from 1936, 12th of March]. *LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka*. Viddil rukopysiv. F. 232 : Yevhen-Yulii Pelenskyi, file 119, 1 fol. [in Ukr.].
20. Lysty M. Matchaka do I. Kalynovycha vid 1926, 10 liutoho [Letters from M. Matchak to I. Kalynovych from 1926, 10th of February]. *LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka*. Viddil rukopysiv. F. 57 : Ivan Kalynovych, file 207, 3 fol. [in Ukr.].
21. Lyshkevych, S. [Mokh Oleksandr] (1934). Na ukrainskomu Parnasi: Otsinka nahorodzhenykh knyzhok: S. Hordynskoho, B. Kravtsiva, Zh. Protsyshyn, H. Zhurby i St. Levynskoho [On the Ukrainian Parnassus: the assessment of the awarded books: by S. Hordynskyi, B. Kravtsiv, Zh. Protsyshyn, H. Zhurba and St. Levynskyi]. *Dzvony*, 1/2, pp. 43–46. [in Ukr.].
22. Literaturna biblioteka dlia shkoly (1938, 61, March 20) [A library of the literature for school]. *Dilo*, p. 9. [in Ukr.].
23. Lomnytskyi, I. (1923). Soiuz ukr. knyharen i nakladen [A union of the bookstore and publishers]. *Knyzhka*. Stanyslaviv : Bystrytsia, 1–5, pp. 9–10. [in Ukr.].
24. M. V. (1927, 117, May 28). Na kulturnomu fronti (Nova ukr. kulturna stanytsia) [On the cultural front (A new Ukrainian cultural unit)]. *Dilo*, p. 3. [in Ukr.].
25. m. h. [Hnatyshak Mykola] (1936). Dyskusii i retsenzii [Discussions and reviews]. *Dzvony*, 1/2, p. 74. [in Ukr.].
26. m. r. (1935, 13, January 18). Z novykh vydan [From the new editions]. *Dilo*, p. 7. [in Ukr.].

27. m. r. (1939, 26, February 5). Prychynky do zhyttia i tvorchosty I. Franka [A supplements to the life and work of Ivan Franko]. *Dilo*, p. 9. [in Ukr.].
28. Makar, V. (1983). *Proidenyi shliakh: Spomyny*. Vol. 1: Vid Bystrytsi do Buhu (1911–1929) [A passed way: Memories. Vol. 1: From Bystrytsia to Buh (1911–1929)]. Toronto : Vydannia Vyd. Spilky “Homin Ukrainy”, 456 p. [in Ukr.].
29. Mochulskiy, M., Baran Ye. (comp.) (2019). *Vybrane : tvory* [Selected works]. Ivano-Frankivsk : Misto NV, 674 p. (Biblioteka Halytska ; 8). [in Ukr.].
30. Mochulskiy, M. (1938). *Ivan Franko: studii ta spohady* [Ivan Franko: studies and memories]. Lviv : Izmarahd, 212 p. [in Ukr.].
31. Naumenko, K. (2006). Tsarytsynska doba Yevhena Konovaltsia [A Tsarytsin period of Yevhen Konovalets]. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh*, 8, pp. 11–23. [in Ukr.].
32. Novynky: Vypozychalnia knyzhok “Izmarahd” (1928, 284, December 22) [Novelties: A book rental “Izmarahd”]. *Dilo*, p. 4. [in Ukr.].
33. Oblikovi tablytsi na vydavtsiv zhurnaliv, hazet i biuletentiv u Lvovi [The accounting tables for the publishers of the magazines, newspapers and bulletins in Lviv]. *DALO*. F. 1 : Lvivske voievodske upravlinnia. Prezydialnyi viddil i pidviddil hromadskoi bezpeky, inventory 58, file 425, 100 fol. [in Ukr.].
34. P. I. [Isaiv Petro] (1936). Rets. na kn.: Pelenskoho, Ye. Yu. (ed.) *Antolohiia suchasnoi ukrainskoi poezii*. I. Poety 1920-ykh rokiv [A review for book by Pelenskyi Ye. Yu. Anthology of the modern Ukrainian poetry. I. Poets of the 1920's]. Lviv : Nakladom “Ridnoi Shkoly” i “Izmarahdu”, 1936. 128 p. *Dzvony*, 6/7, p. 279. [in Ukr.].
35. Svarnyk, H. & Protsiuk, Kh. (2014). Lysty Mykhaila Matchaka do Oleny Stepaniv (1956–1958) [Letters from Mykhailo Matchak to Olena Stepaniv]. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh*, 19, pp. 23–88. [in Ukr.].
36. Sichynskiy, V. (1932). Mystetska literatura za roky 1929–1931 [An art literature from 1929–1931]. *Mystetstvo*, 2–3, pp. 66–68. [in Ukr.].
37. Sichynskiy, V. (1934, 148, June 8). Naiharnishi ukrainski vydannia: vyslidy konkursu-ankety [The most beautiful Ukrainian editions: results of the contest-questionnaire]. *Dilo*, p. 5. [in Ukr.].
38. Sprava reiestratsii Soiuzu robotnykiv ukrainskykh vydavnytstv ta knyzhkovykhmahazyniv u Lvovi [A case of the registration of the Union of workers of Ukrainian publishing houses and bookstores in Lviv]. *DALO*. F. 110 : Lvivske miske starostvo, inventory 1, file 618, 26 fol. [in Ukr.].
39. Sprava sposterezhennia za Soiuzom ukrainskykh perepletnykh maisteren i knyzhkovykh mahazyniv [A case of observation of the Union of Ukrainian binding workshops and bookstores]. *DALO*. F. 110 : Lvivske miske starostvo, inventory1, file 1074, 1 fol. [in Ukr.].

40. T. R. (1935). Rets. na kn.: Kosach Yu. *Cherlen* : poezii. Lviv : Izmarahd, 1935. 77 + 3 s. nenum. Drukarnia M. Hekhta. Tyrazh 1000 prymirnykiv. Obkladynka Sviatoslava Hordynskoho [Review for the book: Kosach Yu. *Cherlen* : poetry. Lviv : Izmarahd, 1935. 77 + 3 p. unnumbered. A printing house of M. Hekht. Circulation 1000 copies. A cover by Sviatoslav Hordynskyi]. *Dzvony*, pp. 53–57. [in Ukr.].
41. Ukrainska kooperatsiia i suchasni podii. (1930, 217, October 1) [Ukrainian cooperation and modern events]. *Dilo*, p. 1. [in Ukr.].
42. Yakymovych, B. (2014). Do pochatkiv vidrozhennia ukrainskoho viiska: stryiska storinka v istorii Ukrainskykh Sichovykh Striltsiv [To the beginnings of the revival of the Ukrainian army: a Stryi page in a history of Ukrainian Sich Riflemen]. *Ukraina ta ukrainsi: Podii daleki i blyzki. Vybrani pratsi*. Lviv, pp. 429–437. [in Ukr.].
43. Yakymovych, B. (2014). Litopystsi neskorenoi natsii: Do 80-richchia diialnosti vydavnytstva “Chervona Kalyna” [A chroniclers of the unconquerable nation: for the 80th anniversary of the activity of publishing house “Chervona Kalyna”]. *Ukraina ta ukrainsi: Podii daleki i blyzki. Vybrani pratsi*. Lviv, pp. 57–61. [in Ukr.].
44. “Ustawa z dnia 29 października 1920 r. o spółdzielniach” [The act on cooperatives from the 29th of October], (1920). *Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, poz. 733, pp. 1951–1974. [in Pol.].
45. Wójcik, E., Kosętko, H., Vrona, G. & Nieć, G. (ed). (2011). Środowisko księgarskie Lwowa w dwudziestoleciu międzywojennym [A bookstore environment of Lviv during the interwar period of the XXth century]. *Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*. Lwów, 10, pp. 85–94. [in Pol.].

Mariya Pirko, PhD, Scientific Researcher of the Scientific Bibliography Department, Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv

Bohdan Yakymovych, Doctor in Historical Sciences, Professor of Department of Library Studies and Bibliography, Ivan Franko National University of Lviv

Publishing house “Izmarahd”: ideological and culturological conditions of creation and activity

After the failure of the liberation struggle of the 1917–1920s, Ukrainian lands became again divided between neighboring states. The way to saving

Ukrainian identity under the authority of the Second Republic of Poland was through the establishment of a narrow dialogue with all parts of the society. Understanding could be achieved by bringing a printed word to each town, village, and every Ukrainian family. It became the main task of national societies that began to work during Ukrainian-Polish confrontation.

Cooperatives and unions, financed through large authorized and working capital played a leading role in the Ukrainian publishing movement in interwar Galicia. The article is an attempt to analyze the issues of the editions of publishing cooperativ "Izmarahd", which, in our opinion, had a great influence on the formation of the consciousness of the Ukrainian people who was found themselves under Polish rule.

Material and organizational problems forced publishing house "Izmarahd" to learn in detail the demand for a printed word, to select the subject of publications more carefully, to find the best ways to submit the material, and to improve the book distribution system. The topics of books of "Izmarahd" consisted of publications of professional translations and original Ukrainian works, which helped to restore the cultural ties of Ukrainians of the East and the West. The cooperative had its own bookstore, the fund of which was represented by Ukrainian and Polish publications of publishing houses in Ukrainian lands and in exile.

Some editions of the "Izmarahd" cooperative, which were distinguished by a high level of printing and art, received literary prizes and awards at international exhibitions. Despite the desire to cheapen books, publishers took care of artistic design of printed matter, enriched texts with illustrative material. The organization widely used advertising in magazines, press publications (because in the reading practice of the peasants periodicals prevailed over books), its own books. Readers were not offered "dry" lists of books, but their characteristics and evaluation, not only to satisfy but to shape the tastes of Ukrainian people.

Keywords: *publishing cooperative "Izmarahd", Mykhailo Matchak, ukrainian issues, books distributed, national conscioness.*